

ВІДЗИВ

офіційного опонента доктора педагогічних наук, доцента
Єршової Людмили Михайлівни на дисертаційне дослідження

Тонконог Ірини Віталіївни

«Підготовка вчителів у Полтавській губернії у ХІХ ст. – 1917 р.»»,

подане на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки»

Актуальність теми дослідження

На шляху докорінної зміни підходів держави до організації навчання й виховання підростаючого покоління, особливого значення набуває професійна підготовка ключової фігури освітніх реформ – вчителя. Концепція Нової української школи визначає курс на підготовку Цілісної особистості, Громадянина-Патріота та Фахівця-Інноватора, окреслюючи таким чином три вісі координат формування вітчизняного освітнього простору: індивідуально-психологічну, суспільно-політичну та соціально-економічну, які мають задовольнити інтереси всіх стейкхолдерів нової школи – учнів і батьків, держави та ринку праці. У Концепції наголошується, що вільну, щасливу, успішну людину може сформувати лише вільна, щаслива й успішна особистість. Відтак, успіх розпочатої реформи залежатиме від якості Учителя та підтримки здійснюваної ним освітньої діяльності не лише державою, але й громадами кожного українського регіону. На необхідності підготовки «нового європейського вчителя» та важливості вивчення місцевої історії в її європейському контексті наголошує також Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр.

З огляду на це, зростає значимість педагогічних досліджень, пов'язаних із вивченням та осмисленням історико-педагогічного досвіду формування особистості педагога у різних регіонах України та в різні історичні періоди. Відтак, актуальність представленого до захисту дослідження сумнівів не викликає. Можна також стверджувати, що мета дисертаційного дослідження І.В. Тонконог, важливим компонентом якої є «актуалізація культурно-освітніх надбань» української педагогічної науки і практики, а також його цілі й завдання, серед яких – виявлення тенденцій розвитку педагогічної освіти, порівняння змісту й цілей підготовки майбутніх учителів у дуже складний період відсутності в українців власної держави й рідномовної школи, – повністю відповідають чинному освітньому законодавству, основним положенням Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр., Концепції «Нової української школи» (2018) та Концепції педагогічної освіти в Україні (2018)

Крім того, проблематика дисертаційного дослідження відповідає комплексній науково-дослідній темі тематичного плану наукових досліджень Інституту педагогіки НАПН України за напрямом «Диференційований підхід в історії української школи (кінець ХІХ – перша третина ХХ ст.)» (Державний реєстраційний номер 0110 U 001228).

Представлені аргументи, на нашу думку, підтверджують актуальність і суспільну затребуваність дисертаційного дослідження І.В.Тонконог, предметом

якого обрано організацію, зміст і цілі підготовки молоді Полтавської губернії до вчителювання у XIX ст. – 1917 р.

Наукова новизна одержаних результатів

У дисертації наукова новизна отриманих результатів представлена на всіх необхідних рівнях. Найбільш істотними науковими результатами, що *вперше* представлені в дисертації І.В.Тонконог є: висвітлення процесу інституціалізації підготовки вчителів Полтавської губернії як адміністративної одиниці Російської імперії XIX – початку XX століття; характеристика мережі закладів підготовки вчителів, порівняльний аналіз цілей та змісту їх освітньої діяльності; узагальнення поглядів видатних педагогів Полтавської губернії (О. Левитський, М.Григоревський, Г. Істомін) на мету й сутність професійної підготовки вчителів; *подальшого розвитку* набули історико-педагогічні знання про регіональний вимір підготовки вчителів та просвітницьку діяльність у процесі їх професійної підготовки; *уточнено* біографічні відомості про відомих педагогів Полтавської губернії; уведено в науковий обіг близько 30 унікальних архівних документів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Ознайомлення з текстом автореферату та дисертації І.В.Тонконог засвідчує, що в процесі дослідження застосовувався комплекс загальнонаукових і конкретно-наукових методів (історико-ретроспективний, порівняльно-зіставний), які використовувалися для узагальнення й систематизації отриманих відомостей, висвітлення цілей, змісту і напрямів організації підготовки майбутніх учителів у Полтавській губернії. Дослідження ґрунтувалося на герменевтичному підході, необхідному для коментування різноманітних давніх писемних джерел, та вибудовувалося в руслі проблемно-хронологічного підходу, на основі якого здійснювалася періодизація історіографії проблеми.

Обґрунтованість висвітлених у дисертації висновків засвідчується також: солідною джерельною базою, в якій представлено 815 позицій, з яких 376 – матеріали з шести українських архівів; достатнім рівнем апробації отриманих у ході дослідження висновків, оприлюднених на 12 науково-практичних конференціях міжнародного та всеукраїнського рівнів, що проходили в Москві, Монреалі, Києві, Ніжині, Сєверодонецьку; наявністю 16 одноосібних публікацій автора, з яких 11 – фахові. Позитивним є впровадження результатів дослідження в роботу трьох закладів освіти (с. 8 автореферату).

Таким чином, аналіз наукового апарату, тексту дисертації та оприлюднення і впровадження результатів дослідження І.В.Тонконог, засвідчує достатній рівень обґрунтованості сформульованих нею і представлених до захисту наукових положень, висновків, рекомендацій.

Оцінка змісту та завершеності дисертації

Аналіз змісту дисертації та її завершеності свідчить про те, що робота Тонконог Ірини Віталіївни «**Підготовка вчителів у Полтавській губернії у XIX ст. – 1917 р.**», має чітку логічну структуру, зумовлену метою й завданнями дослідження, складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаної літератури (815 найменувань, із яких 376 – архівні джерела), 32 додатків. Основний зміст викладено на 196 сторінках

тексту, що відповідає сучасним технічним вимогам до кандидатських дисертацій у галузі суспільних і гуманітарних наук.

Вступ дослідження містить усі компоненти, необхідні для кандидатської дисертації, зміст висновків до кожного розділу відповідає заявленій проблематиці, сформульовані в дисертації завдання відображені в загальних висновках.

У першому розділі – **«Підготовка майбутніх учительських кадрів у Полтавській губернії (початок XIX ст. – 1917 р.) як історико-педагогічна проблема»** здійснено історіографічний аналіз проблеми, схарактеризовано джерельну базу дослідження; з'ясовано суспільно-педагогічні аспекти стану освіти й підготовки вчителів у Полтавській губернії у XIX ст. – 1917 р.; визначено соціально-економічні особливості формування мережі закладів з підготовки педагогів; охарактеризовано мережу закладів з підготовки кандидатів на посади вчителів, виявлено позитивний та негативний досвід її функціонування.

У другому розділі – **«Загальноосвітні заклади у Полтавському краї (XIX – 1917 р.) як осередки підготовки вчителів»** – висвітлено формування мережі закладів загальної освіти, які прямо чи опосередковано готували молодь губернії до вчительської роботи; здійснено порівняльний аналіз цілей, змісту підготовки майбутніх учителів у різних типах навчальних закладів Полтавської губернії (чоловічих і жіночих, закладів Міністерства народної освіти і Духовного відомства); охарактеризовано специфіку їх внеску в підготовку вчителів.

У третьому розділі – **«Діяльність інституційних та позаінституційних закладів педагогічної освіти у Полтавській губернії (друга половина XIX – 1917 р.)»** відображено підготовку вчителів краю засобами короткострокових педагогічних курсів, учительських семінарій та Полтавського учительського інституту. Представлено періодизацію розвитку педагогічних курсів, охарактеризовано їх типи, цілі та зміст діяльності. Охарактеризовано чотири учительські семінарії губернії, проаналізовано зміст їх навчальних програм, організацію педагогічної практики, виховну діяльність. Систематизовано матеріали про діяльність та особливості організації освітнього процесу у Полтавському учительському інституті. Вперше розкрито ідеї щодо підготовки майбутніх учителів та вимог до особистості педагога, обґрунтовані у працях О. Левитського, М. Григоревського та Г. Істоміна.

Представлені в кінці дослідження висновки відповідають сформульованим у вступі меті й завданням, випливають зі змісту роботи, є чіткими й логічними, віддзеркалюють основні результати дисертації. Їх достовірність забезпечується належно обґрунтованим методологічним інструментарієм, достатньою джерельною базою та якісною апробацією результатів дослідження.

Таким чином, оцінка змісту дисертації Ірини Віталіївни Тонконог **«Підготовка вчителів у Полтавській губернії у XIX ст. – 1917 р.»**, засвідчує те, що мета дисертаційної роботи в ході виконання дослідження була досягнута, а дисертація є самостійною, завершеною науковою кваліфікаційною працею.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання

Отримані автором результати мають значення для розвитку вітчизняної науки і практики. Висновки, матеріали дисертації та підготовлені й апробовані автором навчальні курси можуть бути використані у вітчизняних закладах фахової передвищої та вищої освіти для оновлення лекційних курсів з історії освіти України, організації дослідницько-пошукової роботи, у підготовці студентами курсових і дипломних робіт, у процесі проведення наукових історико-педагогічних досліджень.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях

Основні результати дослідження відображено у 16 одноосібних публікаціях, з них – 11 фахові, 1 – у зарубіжному періодичному виданні, 5 – апробаційного характеру.

У джерельній базі дисертації й авторефераті представлено 11 одноосібних наукових публікацій, із яких 6 статей – у провідних наукових фахових виданнях України, 1 – у закордонному науковому періодичному виданні, 4 – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій. Аналіз проблематики публікацій автора свідчить про відображення в них основних результатів кожного з розділів дисертаційного дослідження.

Кількість публікацій, їх обсяг, якість і проблематика відповідають вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника».

Висновки й результати дослідження доповідалися на 6 міжнародних і 6 всеукраїнських науково-практичних конференціях. Спрямованість науково-практичних конференцій, де здійснювалася апробація дисертаційного дослідження, характер наукових публікацій, у яких відображено окремі положення й результати проведеного дослідження, відображають основні аспекти вивчення підготовки вчителів у Полтавській губернії у ХІХ ст. – 1917 р.

З огляду на це, можна стверджувати, що кількість і якість опублікованих І.В. Тонконог наукових праць є достатньою, дисертація пройшла належну апробацію і може вважатися самостійною науковою працею.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації

Зазначимо, що зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними. Ознайомлення з текстом автореферату дисертації дає підстави стверджувати, що за структурою та змістом він відповідає вимогам, що визначаються МОН України. У тексті автореферату відображено основні положення, зміст, результати і висновки здійсненого І.В.Тонконог дисертаційного дослідження.

Дискусійні положення та зауваження

Дисертаційне дослідження І.В. Тонконог містить цікавий історико-педагогічний фактаж, важливі авторські інтерпретації, ґрунтовні висновки. Як і будь-яка самостійна й глибока за змістом наукова праця, дисертація містить

також і певні дискусійні положення, щодо яких хотілося б дізнатися позицію автора:

1. Хронологічні межі дослідження визначені XIX – 1917 р. Нижня межа визначається століттям, а верхня – конкретним роком. В обґрунтуванні меж, натомість, нижня межа має регіональну прив'язку й конкретизується відкриттям у 1808 році Полтавської чоловічої гімназії, випускники якої отримували право здійснювати педагогічну діяльність. При цьому, не вказується створення Міністерства народної освіти (1802), шкільна реформа (1803, 1804), як події загальнодержавного значення, що кардинально змінили всю систему освіти імперії, й підготовку педагогів у тому числі. А верхня межа пов'язується з 1917 р., коли революційні події зумовили руйнування імперської парадигми освіти. Якщо нижня межа позначається відкриттям знакового закладу, то логічно припустити, що закриття його (або згорання мережі йому подібних) теж є важливим для визначення меж і може бути визначене певним офіційним документом про закриття. Якщо такого документу немає або їх кілька в різні роки, то, можливо, варто вказувати «початок XX століття».

2. У роботі поняттєво-категоріальний аналіз основних понять дослідження чітко не локалізований. До ключових понять віднесено «цілі і форми підготовки вчителя» (с. 8 дисертації). Проте ні в предметі, ні в меті, ні в завданнях на дослідженні «форм підготовки вчителя» увага не акцентується, хоча в тексті роботи вони відображені.

3. У першому розділі дослідження здійснено історіографічний аналіз проблеми. Представлено авторську періодизацію історіографії (с. 34). Проте до автореферату такий важливий особистий внесок автора не потрапив.

4. Відповідно до мети дослідження авторка намагалася висвітлити й схарактеризувати *формування мережі закладів* підготовки вчителів у різних освітніх установах Полтавської губернії протягом XIX ст. – 1917 р. Виходячи з тлумачення поняття мережі як сукупності однорідних об'єктів, виникає питання про доцільність включення до означеної мережі *педагогічних курсів і з'їздів, гуртків і самоосвіти*, що не мають ознаки «однорідності» з інституційними формами набуття професійних знань (*гімназії, училища, семінарії* і т.п.). Відтак, можна сказати, що зміст дисертаційного дослідження є глибшим, ніж проблематика, заявлена в меті. Можна навіть говорити про дослідження системи професійної підготовки вчителів, а не мережі.

5. Характеризуючи історіографію імперської доби дисертантка стверджує, що має підстави характеризувати цей період «як багатоаспектну, переважно описову й аматорську роботу авторів» (с.2, 37, 210 дисертації). На нашу думку, не зовсім коректно називати цей період аматорським, а доцільно були би використати для узагальнення історико-педагогічних джерел даного періоду вже існуючий термін «етнографічно-культурницький».

6. На наше переконання, не варто було подавати у вигляді аббревіатур назви закладів освіти XIX століття (перелік умовних позначень, с.21). За винятком хіба що перших трьох, скорочення виявилися невдалими з точки зору звучання. Крім того, вони порушують заявлений дисертанткою принцип історизму (с. 31 дисертації), оскільки заклади не зазнавали подібних скорочень у час свого існування.

7. З точки зору врахування принципу історизму, не варто було в переліку основних ознак початкової стадії формування феномену фахової підготовки вчителів у Полтавській губернії XIX ст. вказувати «гендерну нерівність» (с. 9 автореферату). Краще було вжити поняття «статева нерівність/дискримінація», що більше відповідає домінуючому аж до кінця XX століття статево-рольовому підходу до вивчення історико-педагогічних феноменів. З цих самих причин не варто було відносити гендерний підхід до негативних аспектів розвитку мережі закладів з підготовки вчителів (с. 9 автореферату) або стверджувати, що в першій половині XIX ст. педагогічна освіта у краї була «гендерною за своєю організацією» (с. 213 дисертації).

Загальний висновок

У цілому подана до захисту кандидатська дисертація Тонконог Ірини Віталіївни «Підготовка вчителів у Полтавській губернії у XIX ст. – 1917 р.», є актуальним, самостійним, завершеним і достатньо апробованим дослідженням, результати якого мають практичне значення для розвитку вітчизняної педагогічної науки і практики. Сформульовані у дослідженні висновки можуть бути використані у вітчизняних закладах фахової передвищої та вищої освіти для оновлення лекційних курсів з історії освіти України, організації дослідницько-пошукової роботи студентів, у підготовці курсових і дипломних робіт, у процесі проведення наукових історико-педагогічних досліджень та формування сучасної освітньої політики. Аналіз дисертаційного дослідження засвідчує його відповідність вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567 (зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р.).

Це дозволяє рекомендувати спеціалізованій вченій раді Д 26.452.01 Інституту педагогіки НАПН України присвоїти Ірині Віталіївні Тонконог науковий ступінь кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – «загальна педагогіка та історія педагогіки».

Офіційний опонент –
доктор педагогічних наук,
доцент, заступник директора
з науково-експериментальної роботи
Інституту професійно-технічної освіти
НАПН України

Л. М. Єршова